

**АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ
ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОНОМІЧНИХ
ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**

Початок ХХІ століття характеризується високим рівнем антропогенного навантаження на природу. Розвиток виробництва та господарська діяльність людини зумовили погіршення екологічної ситуації та виникнення глобальних екологічних проблем, актуальність яких гостро постала в останні десятиліття. Найбільш результативне вирішення даної проблеми у суспільстві можливе через формування у молодого покоління світоглядних переконань щодо потреби бережливого ставлення до природи та природоохоронної діяльності, яке в майбутньому вирішуватиме виробничі, господарські та інші проблеми, застосовуючи отримані знання у процесі природоохоронної діяльності. Провідне місце у екологічному вихованні молодого покоління серед закладів освіти, належить педагогічному вищому навчальному закладі. Тому, для гармонійного природоузгодженого розвитку держави та підготовки свідомих майбутніх педагогів з екологічним світоглядом, поглядами, переконаннями, мисленням, етикою, культурою поведінки у природі, які потім будуть передавати всі ці якості підростаючому поколінню, одним із найважливіших пріоритетів сучасного суспільства є залучення студентів до природоохоронної діяльності у вищому навчальному закладі.

Теоретичне вивчення проблем природоохоронної діяльності, яка є складовою екологічної освіти і виховання, знайшло відображення у класичній педагогіці, зокрема, розробка принципу природо відповідності: В. Вернадський, Я. Коменський, М. Монтессорі, І. Песталоцці, Платон, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші.

Серед наукових джерел дослідженню різних аспектів проблеми охорони природи присвячено праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, розв'язанню означених питань в контексті нормативно-правового характеру присвячено дослідження О. Максимович [5], управлінської діяльності – Н. Кривокульської [4], Д. Стрільчук [9]. Проблематику охорони природи частково висвітлено в працях Л. Ілійчук [2], О. Колоньковою [3], К. Маргламовою [6].

Метою нашого дослідження є визначення актуальних аспектів природоохоронної діяльності в економічних та педагогічних дослідженнях.

Науковці визначають актуальність проблеми активізації природоохоронної діяльності з метою зниження антропогенного впливу на природне середовище. Адже можливий спектр її реалізації, різноманітності та поширення широкий у різних галузях застосування.

Аналіз наукових джерел показав, що автори природоохоронну діяльність поділяють на:

1) міжнародну, державну, регіональну та місцеву адміністративно-господарську, технологічну, політичну, юридичну і суспільну діяльність, спрямовану на збереження, раціональне використання та відновлення природи в інтересах сучасного та майбутнього покоління;

2) систему заходів щодо підтримки взаємодії між діяльністю людини та навколишнім природним середовищем, що забезпечує збереження і відновлення природних ресурсів, які попереджають прямий або опосередкований вплив результатів діяльності суспільства на природу та саму людину;

3) планування виробничої діяльності, спрямованої на найбільш раціональне використання ресурсів.

З метою проведення дослідження, в зв'язку із актуальністю розв'язання проблеми природоохоронної діяльності на законодавчому рівні, прослідковуємо розгляд даної тематики в управлінській діяльності. Зокрема, Н. Кривокульська у праці «Організація управління і регулювання природоохоронної діяльності», вказує на значущість спостережень, оцінки, контролю, прогнозування змін стану навколишнього природного середовища і живих організмів під впливом антропогенних факторів та системою управління екологічними процесами та стверджує про необхідність врахування таких аспектів ідентифікації цього поняття, як вивчення і дослідження факторів антропогенного впливу, які зумовлюють зміни у довкіллі, визначають необхідність прийняття відповідних рішень у сфері природоохоронної діяльності [4, с. 7].

Як зазначає автор, здійснення природоохоронної діяльності забезпечується через певний організаційно-економічний механізм, як систему форм і методів свідомого впливу на об'єкт (процес природоохоронної діяльності), за допомогою якої суспільство, керуючись природоохоронними принципами і пріоритетами, досягає очікуваного ефекту, а також через яку здійснюється регулювання природоохоронної діяльності, забезпечується організація природоохорони та економічно і соціально виправдане функціонування її як єдиного цілого [4, с. 7].

В Україні управління природоохоронною діяльністю здійснюється державними органами у сфері природокористування та охорони довкілля, а саме: Міністерством охорони навколишнього природного середовища; Департаментом охорони, використання та відтворення природних ресурсів; Управлінням безпеки хімічних речовин; Управлінням комплексного регулювання охорони, використання та відтворення природних ресурсів; науковими центрами Мінекресурсів та ін. Вони ж, у свою чергу, спираються на ряд нормативно-правових актів та законів: Закон України «Про охорону навколишнього середовища» (1991), Земельний кодекс України (1992), Закони України «Про природно-заповідний фонд» (1992),

---

«Про охорону атмосферного повітря» (1992), «Про тваринний світ» (1993), Лісовий кодекс України (1994), Кодекс України про надра (1994), Закони України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» (1995), «Про екологічну експертизу» (1995), «Про виключну (морську) економічну зону України» (1995), Водний кодекс України (1995), Закони України «Про утилізацію радіоактивних відходів» (1995), «Про відходи» (1998), Національна програма збереження біологічного різноманіття України на 1998–2015 рр. тощо [7].

Дослідження механізму управління природоохоронною діяльністю та проведений аналіз світового досвіду здійснення такої діяльності дали можливість Д. Стрільчуку стверджувати, що економічний механізм державної екологічної політики містить низку інструментів впливу на учасників господарських відносин, які можна розподілити на чотири основні групи: адміністративні, економічні, організаційні та ринкові [9, с. 126].

Згідно з дослідженнями О. Максимовича «Економічний механізм управління природокористуванням в агропромисловому комплексі» адміністративне вирішення означає введення відповідних нормативних стандартів і обмежень, а також прямих контроль і ліцензування процесів природокористування, які вказують виробнику певні межі, яких він повинен дотримуватися. До таких методів належать: стандарти якості навколишнього середовища; стандарти впливу на навколишнє природне середовище певного промислового процесу; психологічні стандарти, екологічна експертиза, ліцензування природокористування та природоохоронної діяльності, екологічний контроль та нагляд тощо. Автор зауважує, що адміністративні методи покликані обмежити діяльність виробників, що змушує їх відмовлятися від виробництва екологічно небезпечних товарів та здійснення екодеструктивної діяльності з великим тиском на навколишнє середовище на користь екологічно спрямованих чи екологічно прийнятних [5].

Більш ефективним, на думку Д. Стрільчука, є шлях економічного стимулювання (використання економічних важелів), що включає методи позитивної мотивації (заохочувальні) та негативної мотивації (примусові або стримувальні). Методи позитивної мотивації спрямовані на заохочення і впровадження екологічних інновацій, а методи негативної мотивації – на скорочення та закриття екологічно деструктивних та небезпечних виробництв. Так, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» (стаття 48) визначається система заходів зі стимулювання в системі охорони навколишнього природного середовища [9].

Отже, аналіз питання природоохоронної діяльності в аспекті законодавчого механізму її управління показав, що проблемою у сучасному суспільстві є значна кількість законопроектів щодо природокористування, які існують тільки на рівні законодавчих положень, і часто є «віртуальними», оскільки повільно впроваджуються в життя. Окрім цього,

---

можна стверджувати, що управлінська діяльність на законодавчому рівні є ефективним інструментом реалізації природоохоронних заходів, що може забезпечити сприятливі умови для природо- та ресурсозбереження, а також для застосування екологічно безпечних технологій і методів господарювання.

Водночас, роль природоохоронної діяльності у екологічній освіті та вихованні частково розроблялася в педагогічних дослідженнях О. Грошовенко [1], Л. Ілійчук, [2] К. Маргламової [6] С. Совгіри [8] та ін.

Зокрема, С. Совгіра стверджує, що природоохоронна діяльність є невід'ємною частиною природокористування, а система її регулювання поєднує в собі нормативні, управлінські, технологічні, економічні та інші компоненти [8, с. 12].

У дисертаційній роботі Л. Ілійчук «Організаційно-педагогічні засади природоохоронної діяльності учнів молодших класів на західноукраїнських землях (1919–1939 рр.)» доведено, що у розв'язанні завдань щодо природоохоронної діяльності доцільно використовувати не лише інноваційні технології, а й прогресивні традиційні підходи, накопичені педагогічною наукою, практичний досвід, унікальну педагогічну спадщину минулого, яка є невичерпним джерелом думок, поглядів і теорій [2, с. 3].

Організаційно-педагогічними засадами залучення учнів до природоохоронної діяльності автор визначає: поєднання науково-методичних розробок з практикою виховної роботи; єдність виховних зусиль навчально-виховних закладів, громадських організацій, сім'ї, дитячих і молодіжних товариств у вирішенні питань організації природоохоронної діяльності підростаючого покоління; активність учнів у поєднанні з їх самостійністю у практичній діяльності в галузі охорони навколишнього середовища; використання різноманітних форм, методів і засобів стимулювання та здійснення природоохоронної діяльності школярів [2, с. 17].

Роль природоохоронної діяльності в екологічному вихованні розглядає К. Маргламова в дослідженні: «Виховання в учнів ціннісного ставлення до природи як складової природоохоронної роботи в основній школі». Вона доводить, що природоохоронна діяльність виконує кілька функцій у формуванні ціннісного ставлення до природи: онтологічну – забезпечує формування комплексу екологічних знань, умінь і навичок пізнання законів навколишнього середовища; оцінювальну – забезпечує формування певної системи ідеалів, цінностей і переконань у ставленні до природи; спрямовуючу – розкриває сутність екологічно доцільної поведінки і діяльності особистості у довкіллі. Автор рекомендує впроваджувати форми природоохоронної діяльності учнів – гуртки, систематичні екскурсії у природу; здійснювати організацію роботи учнів на екологічній стежині, під час проектної діяльності, проводити виховні заходи, експедиції, походи і суспільно корисну роботу екологічного змісту [6, с. 11].

О. Колонькова у дисертаційному дослідженні «Виховання у

старшокласників ціннісного ставлення до природи» визначає напрями гармонізації впливу природного та соціального середовища на особистість: 1) використання у виховному процесі соціально-моральних задач, що стосуються взаємодії людини з природою; 2) підвищення компетентності вчителів з вирішення проблем екологічного виховання старшокласників; 3) побудова гуманістичних міжособистісних стосунків між суб'єктами виховного процесу у взаємодії з природою.

З метою гармонізації впливу природного і соціального середовища на особистість О. Колоньковою передбачено рольове перевтілення старшокласників у об'єкти природи, вербалізацію їхніх позитивних якостей, моделювання та переживання їх стану, з'ясування функцій природи. Такі виховні засоби сприяють розвитку суб'єкт-суб'єктної взаємодії учнів з об'єктами природи, підвищують інтерес, увагу до цих об'єктів та потребу у взаємодії з ними. Аналіз учнями своїх дій та вчинків у природному середовищі спонукає до самоконтролю за поведінкою у природі, розширення контактів з об'єктами природи [3, с. 11].

Застосування розроблених технологій виховання ціннісного ставлення старшокласників до природи, науковець визначає в такій послідовності: соціально-психологічні тренінги коректують емоційні ставлення учнів старших класів до природи та потребнісно-мотиваційну сферу; самоаналіз особистого ставлення до природи спонукає до пошуку шляхів самовдосконалення у взаємодії з природою; творча проектна діяльність сприяє свідомій саморегуляції ставлення до природи [3, с. 12].

Про роль природоохоронної діяльності у екологічному вихованні зазначає О. Грошовенко у роботі «Формування у молодших школярів дбайливого ставлення до природи у позаурочній виховній роботі». Він стверджує, що процес формування дбайливого ставлення молодших школярів до природи може мати такий умовний алгоритм: збагачення емоційно-ціннісного досвіду через відчуття → екологізація інтелектуальної сфери → організація екологічно доцільної практичної діяльності в природі [1, с. 14].

Автор у дослідженні виокремлює і теоретично обґрунтовує педагогічні умови ефективного формування дбайливого ставлення молодших школярів до природи: забезпечення набуття дітьми системи природничих знань на практично-діяльнісній основі; створення емоційно-ціннісної основи спілкування вихованців з природою з метою употужнення емпатійної реакції на її болісні проблеми; розвиток здатності учнів до добродіяння в ім'я природи на основі краєзнавчого, гуманістичного та естетичного підходів; використання педагогічно доцільних прикладів дбайливого ставлення людини до природи; реалізацію взаємозв'язку в системі «сім'я – школа» в контексті екологічного виховання учнів [1, с. 15].

Отже, аналіз наукових праць з питань природоохоронної діяльності,

---

в контексті нормативно-правового характеру, в управлінській справі та педагогічних дослідженнях показав необхідність на законодавчому рівні реалізації природоохоронної діяльності, яка може забезпечити сприятливі умови для природо- та ресурсозбереження, проте гострою необхідністю є участь молоді у природоохоронній діяльності, що сприяє закріпленню екологічних знань, набуттю практичних умінь і навичок та формуванню їх світоглядних переконань щодо потреби бережливого ставлення до природи, її покращення та збагачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грошовенко О. П. Формування у молодших школярів дбайливого ставлення до природи у позаурочній виховній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О. П. Грошовенко. – Київ, 2007. – 19 с.
2. Ілійчук Л. В. Організаційно-педагогічні засади природоохоронної діяльності учнів молодших класів на західноукраїнських землях (1919–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. В. Ілійчук. – Івано-Франківськ, 2007. – 23 с.
3. Колонькова О. О. Виховання у старшокласників ціннісного ставлення до природи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О. О. Колонькова. – Київ, 2003. – 20 с.
4. Кривокульська Н. М. Організація управління і регулювання природоохоронної діяльності. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / Н. М. Кривокульська. – Львів, 2006. – 30 с.
5. Максимович О. М. Економічний механізм управління природокористуванням в агропромисловому комплексі / О. М. Максимович, П. М. Купчак // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Серія : Економіка. – 2006. – № 7. – С. 203–209.
6. Маргламова К. Г. Виховання в учнів ціннісного ставлення до природи як складової природоохоронної роботи в основній школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / К. Г. Маргламова. – Умань, 2011. – 21 с.
7. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
8. Совгіра С. В. Технологія та організація природоохоронних робіт : підручник / С. В. Совгіра, Г. Є. Гончаренко, С. О. Люленко. – К. : Наук. світ, 2011. – 319 с.
9. Стрільчук Д. Механізми управління природоохоронною діяльністю в Україні / Дмитро Стрільчук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 10. – С. 125–130.